

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, професора Галагана Олександра Івановича на дисертаційне дослідження Зайцева Дмитра Олександровича на тему: «Реалізація принципу пропорційності при обмеженні права особи на недоторканість житла чи іншого володіння», подане до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Під час проведення досудового розслідування надзвичайно важливо зберегти баланс між публічними і приватними інтересами, оскільки воно завжди пов'язане з певними обмеженнями законних прав та інтересів учасників провадження. Особливо це стосується конституційного права особи на недоторканість житла чи іншого володіння. Незважаючи на те, що в КПК окремою нормою не закріплено принцип пропорційності, невиконання його вимог призводить до суттєвих порушень гарантій прав та законних інтересів особи. Найбільш вразливо це відбувається при обмеженні права особи на недоторканність житла чи іншого володіння коли проводяться такі слідчі (розшукові) дії як обшук, огляд, слідчий експеримент, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, а також контроль за вчиненням злочину, що проводиться у житлі чи іншому володінні особи. При цьому виникає багато питань, для вирішення яких необхідний науковий пошук з метою законодавчого та процедурного їх регулювання.

Отже, актуальність дослідження полягає в необхідності повного й усебічного аналізу проблем, які перешкоджають належній реалізації принципу пропорційності при обмеженні права особи на недоторканність житла чи іншого володіння.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Дисертантом правильно визначено мету, об'єкт, предмет і завдання наукового пошуку, що визначило логіку побудови наукового пошуку і дозволило здійснити всебічне й повне дослідження обраної теми у межах визначених обсягів.

Автором опрацьовано значну кількість джерел (213 найменувань), в тому числі зарубіжних. Вивчення позицій вчених-процесуалістів по спірним та дискусійним питанням теми дало можливість сформулювати авторську точку зору по ним, на основі якої розв'язати важливу наукову задачу, дати відповіді на актуальні для науки кримінального процесу та правозастосовної практики питання, сформулювати пропозиції та рекомендації з подальшого вдосконалення теоретичних основ і прикладних аспектів реалізації принципу пропорційності при обмеженні права особи на недоторканість житла чи іншого володіння особи під час досудового розслідування.

Емпіричну базу дослідження становлять рішення Конституційного Суду України й постанови Верховного Суду; рішення ЄСПЛ; ухвали та вирокі національних судів, серед яких ті, що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень; узагальнені результати опитування 74 працівників правоохоронних органів (слідчих, дізнавачів, прокурорів), а також адвокатів і суддів. Це дозволило зробити обґрунтовані і достовірні висновки, пропозиції та рекомендації.

Апробація результатів наукового дослідження здійснена у виступах автора на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та опубліковано в десяти наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у періодичних виданнях інших держав, а також у п'яти тезах, що опубліковані у збірниках доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Отже, дисертаційне дослідження Д.О.Зайцева на тему «Реалізація принципу пропорційності при обмеженні права особи на недоторканість житла чи іншого володіння» виконане на високому науковому рівні, а публікації здобувача відповідають та відображають зміст і сутність обраної наукової проблематики.

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

Дисертація Д.О.Зайцева є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням, що стосується проблем реалізації принципу пропорційності при обмеженні права особи на недоторканність житла чи іншого володіння. В ній вперше:

– обґрунтовано, що принцип пропорційності є окремою гарантією права особи на недоторканність житла чи іншого володіння та вироблено положення щодо його реалізації в правозастосовній діяльності слідчих, прокурорів, адвокатів і суддів, а також нормотворчості;

– доведено необхідність розв'язання системної проблеми, яка полягає в неправильному застосуванні слідчими суддями стандартів доведення під час розгляду клопотання про обшук, шляхом реалізації стандарту доведення «достатня підстава», а не «обґрунтована підозра» чи «поза розумним сумнівом», як це здійснюють слідчі судді в переважній більшості випадків;

– аргументовано доцільність запровадження в кримінальному процесуальному законодавстві України можливості оскарження ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, а також результатів проведеного обшуку особою, право на недоторканність житла чи іншого володіння якої зазнало обмежень;

– висвітлено недоліки КПК України в контексті суб'єктів, уповноважених на проникнення до житла чи іншого володіння особи в позасудовому порядку, їх процесуальних повноважень, а також використання отриманих ними фактичних даних у кримінальному процесуальному доказуванні. Запропоновано удосконалити порядок обмеження права особи на недоторканність житла чи іншого володіння, доповнивши КПК України окремою нормою, яка врегульовувала б проведення обшуку житла чи іншого володіння особи в невідкладних випадках;

– запропоновано вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства України щодо реалізації принципу пропорційності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи шляхом фіксування розгляду слідчим суддею клопотання про дозвіл на їх проведення за допомогою аудіо- та відеозапису, з дотриманням вимог режиму

секретності, конкретизацією в ухвалі про дозвіл на обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи дій, які можуть здійснювати уповноважені суб'єкти в межах втручання;

удосконалено:

– зміст засади верховенства права в кримінальному провадженні шляхом розширення її юридичних властивостей критеріями принципу пропорційності;

– теоретичні напрацювання та практичні рекомендації, які забезпечують належну реалізацію принципу пропорційності під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи та стосуються реалізації права особи на професійну правничу допомогу, вилучення майна, фіксації обшуку за допомогою технічних засобів, а також ознайомлення особи, яка зазнала втручання, з матеріалами, отриманими в межах зазначеної слідчої (розшукової) дії;

– підстави, порядок проведення та форми фіксації слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, під час проведення яких обмежується право особи на недоторканність житла чи іншого володіння;

– особливості оцінки, перевірки та використання в кримінальному процесуальному доказуванні фактичних даних, отриманих за результатами слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, які обмежують право особи на недоторканність житла чи іншого володіння;

дістало подальший розвиток:

– наукові положення щодо реалізації принципу пропорційності при обмеженні прав і свобод у кримінальному провадженні, зокрема свободу й особисту недоторканність, недоторканність права власності, справедливий суд, права на професійну правничу допомогу тощо;

– наукові положення з удосконалення процесуальних повноважень учасників кримінального провадження, які обмежують право особи на недоторканність житла чи іншого володіння у зв'язку з проведенням відповідної слідчої (розшукової) та негласної слідчої (розшукової) дії;

– наукові положення з удосконалення норм КПК України й узгодження їх з нормами Закону України «Про Національну поліцію», а також іншими нормативно-правовими актами, які регулюють правовий статус уповноваженої службової особи при застосуванні тимчасового запобіжного заходу у вигляді затримання особи;

– доктринальні пропозиції з удосконалення критеріїв відмежування обшуку від інших слідчих (розшукових) дій, які обмежують право особи на недоторканність житла чи іншого володіння, зокрема огляду та слідчого експерименту, оскільки проведення огляду та слідчого експерименту на підставах і в порядку, передбаченому для обшуку, не враховує специфіку цих слідчих (розшукових) дій і може перешкоджати повноті й усебічності досудового розслідування.

Вказаними положеннями не обмежуються наявні в роботі висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Результати дисертаційного дослідження опубліковані в фахових виданнях України та зарубіжних країн, а також були представлені у вигляді доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Публікації відображають вирішені завдання, які ставилися в дисертаційному дослідженні.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова обґрунтованість отриманих результатів дослідження, положень, висновків та рекомендацій дисертаційної роботи О.Д.Зайцева не викликають зауважень. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані, аргументовані та відповідають меті та завданням роботи, відображені у загальних висновках та оприлюднені в публікаціях здобувача.

Висновки дисертанта за результатами дослідження достатньо аргументовані та належним чином обґрунтовані. Вони викладені чітко та логічно витікають із отриманих результатів, а рекомендації ґрунтуються на

висновках дослідження. Це обумовлено тим, що дисертантом уміло використані методи наукового пошуку.

Тема дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; положеннями Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021; Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454); Пріоритетних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Обґрунтованість наукових положень дисертації забезпечується належною джерельною базою дослідження, достатніми емпіричними даними.

Отже, результати дисертаційного дослідження О.Д.Зайцева, які виносяться на захист є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними та переконливими, мають належний ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. До завдань дисертаційного дослідження в межах окресленої мети, деталізованих в ньому автором відносяться:

– здійснити історико-правовий аналіз виникнення та становлення принципу пропорційності у сфері національних і міжнародних кримінальних процесуальних відносин;

– з'ясувати місце принципу пропорційності в системі засад кримінального провадження;

– розглянути принцип пропорційності як гарантію права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні;

- дослідити забезпечення балансу інтересів при постановленні слідчим суддею ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи;
- проаналізувати правову природу виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи;
- окреслити особливості обмеження права на недоторканність житла чи іншого володіння особи під час проведення обшуку в невідкладних випадках;
- визначити проблеми реалізації принципу пропорційності під час проведення огляду та слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи;
- запропонувати доктринальне розв'язання проблем, які стосуються реалізації принципу пропорційності при отриманні дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи;
- дослідити реалізацію принципу пропорційності під час обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи та контролю за вчиненням злочину, що проводять у житлі чи іншому володінні особи.

Ознайомлення з названими вище завданнями дисертаційного дослідження дозволяє прийти до висновку, що вони виконані на високому методологічному рівні, а дисертант оволодів необхідними для рівня доктора філософії компетенціями.

Розв'язання поставлених наукових завдань на належному рівні стало можливим завдяки умілим застосуванням автором методології наукового пошуку. Дисертантом застосовано комплекс як загальнонаукових, так і спеціальних методів. Зокрема, методи формальної логіки (аналізу, синтезу, дедукції, індукції тощо) та спеціально-правові методи (порівняльно-правовий, формально-логічний, системно-структурний, метод системного аналізу, логіко-нормативний, статистичні та соціологічні методи). Використання зазначених та інших методів наукового пізнання здійснено у взаємозв'язку з метою проведення всебічного аналізу, обґрунтування змістовних теоретичних висновків та практичних рекомендацій.

Отже, поставлені наукові завдання виконано на належному методологічному рівні, а дисертант опанував необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що сформульовані дисертантом у роботі висновки й пропозиції впроваджено та використовуються у науково-дослідній, законотворчій, та правозастосовній діяльності, про що свідчать акти впровадження, надані в якості додатків до дисертаційної роботи. Так, матеріали дисертаційного дослідження використовуються в практичній діяльності – під час розроблення та вдосконалення методичних рекомендацій з питань проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, які обмежують гарантовані Конституцією України права та свободи (акт впровадження слідчого відділу Обухівського районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Київській області від 14 квітня 2025 року);

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційне дослідження Д.О.Зайцева має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та порядку присудження ступеня доктора філософії. Робота містить анотацію, вступ, три розділи, що мають дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (213 найменувань на 25 сторінках) і 3 додатки (на 23 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 267 сторінок, із них обсяг основного тексту – 218 сторінок.

Анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати рецензованого дослідження. Анотація викладена українською і англійською мовами.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано ступінь її наукової розробки, зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дисертаційного дослідження, емпіричну базу, сформульовано наукову новизну, практичне значення результатів та зазначено інформацію про апробацію дисертації.

У розділі 1 «Теоретико-правові основи дослідження принципу пропорційності та його місце в системі гарантій кримінального провадження» містяться три підрозділи: 1.1. Історико-правовий аналіз виникнення та встановлення принципу пропорційності у сфері національних і міжнародних кримінальних процесуальних відносин; 1.2. Принцип пропорційності в системі засад кримінального провадження; 1.3. Принцип пропорційності як гарантія права на недоторканість житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні.

При розгляді питань розділу визначено етапи формування принципу пропорційності в кримінальному процесі України. На основі комплексного дослідження функціональних особливостей принципу пропорційності як елементу засади верховенства права сформовано позицію, що він суттєво впливає на прийняття рішень у кримінальному провадженні та слугує невід'ємною складовою в процесі дотримання належної правової процедури при обмеженні прав і свобод особи.

У розділі 2 «Реалізація принципу пропорційності під час проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи» містяться три підрозділи: 2.1. Забезпечення балансу інтересів при постановленні слідчим суддею ухвали на дозвіл обшуку житла чи іншого володіння особи; 2.2. Правова природа виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи; 2.3. Особливості обмеження права на недоторканість житла чи іншого володіння особи під час проведення обшуку в невідкладних випадках.

В межах цього розділу визначено, що кожен з етапів кримінальної процесуальної процедури, спрямованої на отримання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння та її виконання, супроводжується законодавчими недосконаlostями, які перешкоджають належній реалізації принципу пропорційності та створюють можливості для виникнення випадків процесуального свавілля та зловживань практиками. Реалізація принципу пропорційності при виконанні ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи вимагає, щоб втручання було необхідним для досягнення легітимної мети кримінального провадження.

Розділі 3 «Принцип пропорційності як гарантія права на недоторканість житла чи іншого володіння особи під час проведення інших слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій» складається із трьох підрозділів: 3.1. Реалізація принципу пропорційності під час проведення огляду та слідчого експерименту у житлі чи іншому володінні особи; 3.2. Проблеми реалізації принципу пропорційності при отриманні дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи; 3.3. Реалізація принципу пропорційності під час обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, контролю за вчиненням злочину, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи.

При дослідженні проблемних питань розділу визначено, що обсяг процесуальних гарантій при проникненні до житла чи іншого володіння особи для проведення слідчого експерименту на підставі ухвали слідчого судді не повинен відрізнятися від того, який законодавець передбачив для інших слідчих (розшукових) дій, проведення яких супроводжується обмеженням права особи на недоторканість житла чи іншого володіння.

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій виправдане виключно за умов вичерпаності й очевидної недієвості інших способів отримання необхідних у кримінальному провадженні фактичних даних. Це дасть змогу забезпечити баланс між публічним інтересом, який полягає в ефективному досудовому розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, і гарантіями захисту прав особи від необґрунтованих та надмірних втручань.

У результаті проведеного дослідження запропоновані та обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо удосконалення законодавства та практики його застосування при реалізації положень принципу пропорційності під час проведення таких слідчих (розшукових і негласних слідчих (розшукових) дій як огляд та слідчий експеримент у житлі чи іншому володінні особи; під час обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, контролю за вчиненням злочину, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи.

Після кожного розділу та наприкінці дисертаційного дослідження О.Д.Зайцевим зроблені **висновки**, які відповідають завданням та меті роботи, узгоджуються з отриманими результатами, мають належну аргументацію, є обґрунтованими і характеризуються належним рівнем достовірності.

Список використаних джерел складається з 213 найменувань та включає публікації як у вітчизняних, так і у зарубіжних виданнях.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що дисертація О.Д.Зайцева відповідає вимогам, що пред'являються до дисертаційних робіт та є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження О.Д.Зайцева на тему «Реалізація принципу пропорційності при обмеженні права особи на недоторканість житла чи іншого володіння» можуть бути рекомендовано для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування та проведення досліджень за цим напрямом, а також у практичній діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, необхідно звернути увагу на окремі дискусійні питання, які, на нашу думку, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту:

1. Проаналізувавши викладену на сторінках 104-106 позицію дисертанта щодо необхідності забезпечення можливості апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи та важливості ознайомлення особи з матеріалами кримінального провадження, зауважу, що не до кінця зрозуміло, як запропоноване розкриття відомостей, які стали підставою для проведення обшуку, узгоджується з вимогами збереження таємниці досудового розслідування. Це питання потребує уточнення, зокрема з огляду на співвідношення публічних таємниць і права особи на захист. Прошу дисертанта пояснити, як саме, на його думку, можна знайти баланс між

відкритістю обґрунтування ухвали і необхідністю нерозголошення відомостей, що можуть нашкодити розслідуванню.

2. На сторінках 144-145 дисертант докладно описав проблему, пов'язану з невизначеністю термінів у Конституції України та КПК України, що стосуються підстав для проведення обшуку в невідкладних випадках. Разом із тим, звертаю Вашу увагу, що необхідно уточнити, чи, на Вашу думку, ця невідповідність термінів (зокрема «злочину» та «кримінального правопорушення») призводить лише до порушення принципу правової визначеності, чи також впливає на реальну можливість особи захищати свої права у такій ситуації?

3. На сторінках 191-193 дисертант детально проаналізував проблему відсутності обов'язкової фіксації засідання слідчого судді під час розгляду клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також її наслідки для дотримання прав особи. Разом із тим, у цьому фрагменті зазначено про необхідність дотримання стандартів справедливого судочинства та принципу пропорційності, але не конкретизовано, яким чином саме цю проблему можна було б вирішити в межах чинного законодавства або запропонованих змін. Прошу уточнити це питання у відповіді.

Втім, перелічені зауваження і побажання мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю одержаних результатів, а також за авторськими публікаціями ця робота є внеском в розвиток вітчизняної науки в кримінального процесу.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація на тему «Реалізація принципу пропорційності при обмеженні права особи на недоторканість житла чи іншого володіння» є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

ВИСНОВОК

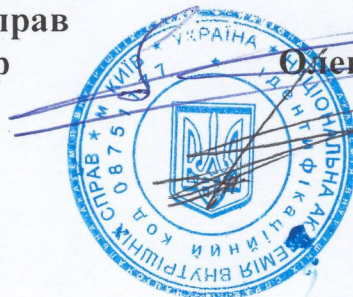
про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертація Зайцева Дмитра Олександровича на тему «Реалізація принципу пропорційності при обмеженні права особи на недоторканість житла чи іншого володіння», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, містить нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем реалізації принципу пропорційності при обмеженні права особи на недоторканість житла чи іншого володіння під час досудового розслідування кримінальних правопорушень

2. Дисертація Зайцева Дмитра Олександровича за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями від 31 травня 2019 року № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Зайцев Дмитро Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор

Олександр ГАЛАГАН